

Skjøtsel av våtmarker

Av Jon Suul

Jon Suul er naturverninspektør ved Miljøvernavdelingen hos Fylkesmannen i Sør-Trøndelag.

Foredrag holdt på møte i Norsk Vannforening 10. desember 1984.

Våtmark er et ganske nytt begrep i vårt vokabular — det fikk fotfeste hos oss i løpet av 1970-årene og kanskje i hovedsak p.g.a. det europeiske «Våtmarksår» i 1976, og den store kampanje som da var satt i gang. Siden den gang er en del viktige norske våtmarker fredet. Det samme gjelder en del andre naturtyper/områder. Som en følge av disse fredninger har begrepet *skjøtsel* fått stadig økende aktualitet i samband med forvaltningen av vernede områder.

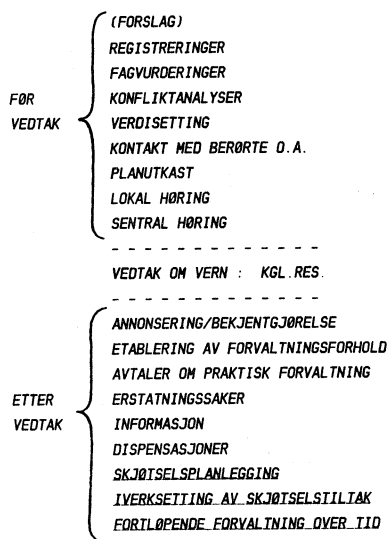
Dette innlegg om skjøtsel av våtmarker vil omfatte følgende tema:

1. Kort oversiktlig gjennomgang av:
 - skjøtelsbegrep
 - skjøtelsplanlegging
 - praktisk skjøtsel av våtmarker
 - våtmarker og arealplanlegging
2. Eksempler fra praktisk skjøtsel (fra de nordiske land m.fl.).

Før en går inn på begrepet skjøtsel vil det være naturlig å plassere dette arbeidsområde innen det offentlige naturvern i forhold til hele den *prosess* som løper i samband med naturfredningssaker (se fig. 1). Denne prosess kan deles i to hoveddeler — det som skjer *før* vedtak om vern (fredning ved kgl. res. med hjemmel i lov

om naturvern av 1970) og det som skjer *etter* vedtaket (kunngjøring, etablering av forvaltningsordninger, praktisk forvaltning etc.). Skjøtsel inngår som en del av forvaltningen.

Figur 1. *Faser i naturvernarbeidet:*

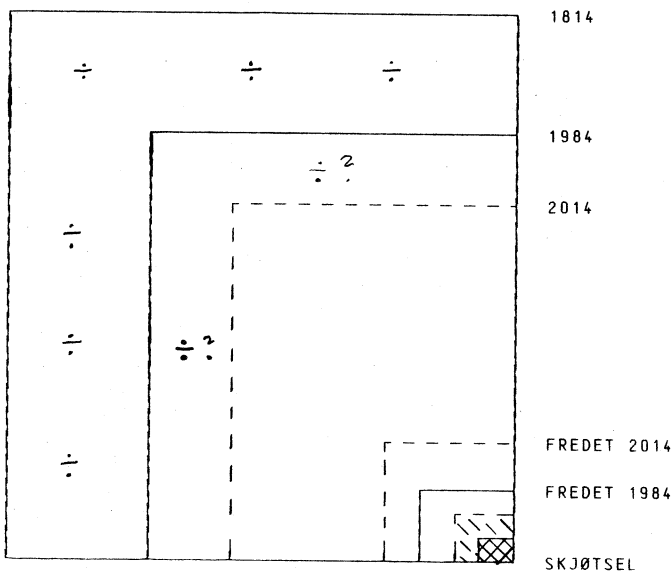

For å ha en formening av hvor omfattende skjøtelsproblematikken er i samband med våtmarker (enten de er fredet eller ei) er fig. 2 satt opp for å demonstrere forholdet mellom våtmarker som vil gå/er gått tapt, områder som er/vil bli fredet og områder som er/vil bli skjøttet på en eller

annen måte. Skjøtsel av våtmarker er ikke arealmessig sett særlig omfattende. Ideelt sett burde det nok blitt gjort større innsats på dette felt, og jeg antar at det i fram-

tiden vil være høyere prioritet for slikt arbeid (som for miljøvernarbeid i allminnelighet).

Figur 2. Våtmarksareal.

Skjøtsel er:

1. Regulering og tilrettelegging av bruken av et område (næring, almenhet, offentlig myndighet)
2. Spesielle tiltak for å endre og/eller forebygge uønskede tilstander (suksessjonstrinn/miljøforstyrrelser)
3. Spesielle tiltak for å holde vedlike uønskede tilstander (bestemte suksessjonstrinn).

Hva som er uønskede/ønskede tilstander er ikke alltid like klart, men det forutsettes at biologisk kompetanse gir råd om dette. Det meste av skjøtsel forutsettes utredet/vurdert gjennom en *skjøtselsplan*.

En skjøtselsplan

- er et *hjelpemiddel/handlingsprogram* for et eller flere (våtmarks-)områder når det gjelder forvaltning, rettighets-havendes bruk, almenhetens muligheter, forskning etc.
- har hittil i hovedsak vært aktuell for *fredede* områder eller områder som er foreslått vernet(nesten alle slike bør ha en skjøtselsplan)
- omfang varierer alt etter verneformål, verneform, vernebestemmelser, naturtyper, beliggenhet, samlet mål for forvaltning, økonomi/prioritering etc.

- godkjennes nå av fylkesmannen (tidligere Miljøverndepartementet) etter lokal høring. Forslag til plan utarbeides av forvaltningen internt (miljøvernavdelingen hos fylkesmannen), ved engasjement, konsulent etc.

En skjøtelsesplan inneholder:

- en avveining mellom verneformål og ønsket bruk med retningslinjer (evt. tidsbegrensning)
- forslag til informasjonstiltak
- veiledning for grunneier/rettighetshaver
- oversikt over planlagte praktiske skjøtelsestiltak i forbindelse med forvaltningen.

De viktigste faktorene ved utformingen av forslaget til skjøtelsesplan er:

- presis beskrivelse av hva som er lov/fikke lov å gjøre (hensyn til eier/bruker)
- høyt detaljeringsnivå (hensyn til forvalter)
- populær form (hensyn til berørte, almenhet, skoler m.v.)
- kostnadsanalyse/drift over tid (hensyn til bevilgende myndighet)
- tiltak må ha hjemmel i naturvernloven/vernebestemmelsene gir den juridiske ramme.

Praktisk skjøtsel kan inndeles i følgende hovedpunkter:

1. Oppmerking/Info-tiltak
2. Tilrettelegging
3. Forbedringstiltak
4. Vegetasjonskontroll
5. Bestandsregulering
6. Ferdselsregulering
7. Flerbruk
8. Forskning
9. Annet

Oppmerking/informasjontiltak i felt

I dag er den vanlige rutinen, etter at et område er fredet, å foreta oppmerking av grensene med grensemerker og oppsetting av tradisjonelle opplysningskilt som kun gir informasjon om verneform, at området er fredet med hjemmel i naturvernloven, og at Miljøverndepartementet er ansvarlig instans. Noe arbeid er igangsatt for å utarbeide opplysningsplakater med mer omfattende informasjon. Dette hører til etableringsfasen.

På dette området er det ennå mye å hente, erfaring fra de første våtmarksreservatene/våtmarksplanene bør gi en del praktiske tips — hvor/hvordan bør opplysningskilt settes i landskapet, hva slags utforming er en best tjent med, hva slags materialvalg etc. Det bør være et mål ikke å overdimensjonere oppsetting av skilt. Det er det kanskje spesielt viktig å tenke på i åpne våtmarksområder.

Hærverk er et moment som i økende grad vil måtte tas i betraktning.

Oppfølging av informasjon er nødvendig — opplysningsplakater på nærmeste postkontor, butikk, lokalbåt etc. Lokalpressen kan være en positiv medspiller. Informasjonsbehovet endrer seg over tid. De som har som oppgave å være oppsynsmenn, vil kunne drive aktiv informasjon.

Tilrettelegging

Gløtter vi over til våre svenske naboer, finner vi temaet «Sosiala naturvården» som et gjennomgående element i samband med argumentasjon for vern og skjøtsel av verneområder. Det gir seg i våtmarkssammenheng bl.a. utslag i opparbeidelse av stier, parkeringsplass/ledning av trafikk og bygging av utkikkstårn av ulik utforming.

I utgangspunktet er jeg ut fra norske forhold noe skeptisk til deler av dette ar-

beidet, men mener at vi bør kunne høste erfaring fra de gode sider av tiltakene. Ikke minst er det nødvendig å lede trafikken i en del områder (jfr. stier over Fokstumyra på Dovre, og på fuglefjellet Runde på Sunnmøre). Båtsport, bading/solling, camping, lufting av hund, fiske, turgåing m.v. er virksomhet som i økende grad foregår i strandsonen/i våtmarksområder, noe avhengig av årstid og områdenes funksjon for vannfugl/naturtype kan slik virksomhet i skiftende grad tolereres, og i så fall innarbeides ved skjøtelsesplanlegging (jfr. flerbruk).

Forbedringstiltak

Det kan tenkes en rekke kunstige «forbedringstiltak» m.h.t. innvirkning på vannfuglfaunaen. Det enkleste og minst biotopinngripende er oppsetting av rugekasser, konstruksjon av kunstige holmer o.l. Oppsetting av holker har jo lang tradisjon i Norden når det gjelder arter som kvinand/laksand.

Noe annet vil det være å gå direkte inn i våtmarkene med alt fra spade til bulldozer for å skape damme, kanaler o.l. og å følge opp med planting av sumpvekster og kratt m.v. I USA/Canada har f.eks. organisasjonen Ducks Unlimited siden 1937 bearbeidet over 2 mill. acres våtmarker på denne måte. Nyskapning av vannfuglbiotoper er ikke uvanlig i andre land heller — fra England kjennes flere gode eksempler på konstruksjoner av våtmarker ved f.eks. gjenfylling av gamle sandtak.

En del ferskvann vil kanskje ha godt av noe gjødsling, men problemet med mange sjøer og sumper i lavlandet er i dag gjen groing p.g.a. overgjødsling, bl.a. som følge av avrenning fra landbruket. I Sverige har en høstet en del erfaring fra restaurering

av sjøer, noe som er kostbart, krever adskillig innsats og spesialmaskiner, men som gir en del gode resultater. Særlig kjent er «eksperimentene» omkring den kjente fuglesjøen Hornborgarsjön.

Aktuelle spørsmål i dagens ressursituasjon er om vi prinsipielt ønsker å utvikle en «forbedringsprofil» i Norge — kan det være nødvendig/riktig? Hvordan kan/ eventuelt bør f.eks. svenske restaureringserfaringer brukes hos oss?

Vegetasjonskontroll

Vegetasjonskontroll kan foregå:

- hydrologisk (vannstandsregulering)
- biologisk (beite med husdyr, gresskarpe)
- kjemisk (lite aktuelt i verneområder)
- mekanisk (manuelt/maskinelt).

I Litlbumyran naturreservat i Sør-Trøndelag har vi en gammel demning fra tømmerfløtningstiden. Vårflom/demning har satt sitt preg på vegetasjonen over tid, denne er nå under rask forvandling da tømmerfløtningen forlengst har opphørt, og dammen ikke er i funksjon. Det er ønskelig å få dammen satt i stand slik at en kan manipulere noe med vannstanden deler av året.

Flere våtmarksområder har blitt beitet av husdyr (og andre dyr) gjennom lang tid, og naturen i slike områder er i høy grad å betrakte som et produkt av denne kulturpåvirkning.

Strandengene står kanskje i en spesiell stilling. Omformingen av landbruksdriften i vår tid medfører endringer i beitetrykket. I mange tilfelle vil det ut fra et naturvernssyn være høyst ønskelig at beitetrykk opprettholdes for å holde vegetasjonen nede/beholde eksisterende naturforhold/landskapsinntrykk. Vegetasjonen og fugle-

faunaen henger nøye sammen (jfr. f.eks. hekkende og beitende vadefugler m.fl.). I skjøtselssammenheng vil det en del steder derfor opplagt være nødvendig å medvirke til at beitet opprettholdes — eventuelt ved spesielle godtgjørelser/leieavtaler. Siden beite av hest i dag er lite aktuelt, vil beite med kyr og kanskje særlig sau ha betydning. Kunstig gjødsling av beite og bruk av plantevernmidler er prinsipielt lite ønskelig i mange våtmarker, men det vil variere en del etter hva slags våtmarksområde det gjelder, hvor det ligger og graden av påvirkning.

I visse sjøer under gjengroing er det diskutert å innføre gresskarpe som beiter ned vannvegetasjonen.

Slått av myrer etter tradisjonelt mønster er nå i flere år utført i Sølandet naturreservat i Røros. Dette arbeidet vil gi overførbare erfaringer til lignende områder/områder med tilsvarende skjøtselsbehov.

Bestandsreguleringer

I noen tilfeller kan det være nødvendig og/eller ønskelig ut fra andre hensyn å iverksette en begrenset eller mer omfattende bestandsregulering av en eller flere arter. Det kan gjelde fisk, fugl, pattedyr og/eller planter. De siste årene har en f.eks. hatt et program for bestandsregulering av havert (inklusive registreringer etc.) i Froan naturreservat og landskapsvernområde i Sør-Trøndelag (i 1984 felt 170 dyr).

Når det gjelder jakt i fredede våtmarker, bør jakt på arter som f.eks. hjortedyr, rev, mink m.fl. kunne foregå etter gjeldende regler til tider hvor det ikke influerer nevneverdig på vannfuglfaunaen, da formålet med våtmarksvern i liten grad omfatter vern av slike arter.

Ferdselfregulering

På grunn av et områdes funksjon for spesielle arter, dets størrelse/beliggenhet og tilstrømming av publikum kan det være nødvendig med ferdselfrestriksjoner

- for deler av området
- for hele området
- for deler av året
- for hele året (meget sjelden)

Skal helt eller delvis ferdselfforbud bli forstått/respektert, kan det bl.a. oppfølges ved å gi tilbud som sti/fugletårn m.v. der det er formålstjenlig og akseptabelt i forhold til verneformålet (kompensasjonstiltak).

Flerbruk

Det er ingen tvil om at det for en del våtmarker og andre viktige naturvernområder kan være aktuelt å diskutere flerbruk. Igjen er det nødvendig å vurdere funksjon/størrelse/størrelse/beliggenhet/verneformål etc. Flerbruk bør vurderes i samband med skjøtselsplanlegging og skje i samarbeid med andre samfunnsinteresser — som en allikevel bør ha god kontakt med i det offentlige naturvern- og friluftsarbeid.

Særlig aktuelle tema er:

- landbruk (beite, slått, ved, virke, vann etc.)
- friluftsliv (fiske, jakt, badeliv, naturopplevelse, fugletitting etc.)
- reiseliv
- vannforsyning
- resipient
- undervisning m.fl.

I flere andre land er flerbruk gjennomført på en måte som tjener flere sam-

funnsinteresser (f.eks. i Vadehavet/Waddensee — Danmark, Vest-Tyskland, Nederland).

Forskning

Både ut far et forvaltningsmessig behov, men også mer alment, er det ønskelig at det ble satset sterkere på forskning omkring livet i våtmarkene og de biologiske prosesser som foregår der. Her kan flere fagmiljøer/institusjoner bidra. Ut fra et forvaltningssynspunkt bør en kunne forvente seg en del av det nye Økoforsk — forskningsprogram for anvendt økologi.

Konklusjon

Erfaringene fra skjøtsel av norske våtmarker er ennå få og mange spørsmål står ubesvart.

Det er behov for:

- økt forskning
- flere praktiske forsøk
- flere seminarer om temaet
- bedre utdanning
- en populær kokebok om forvaltning av våtmarker
- utvikling av overordnet forvaltningsfilosofi
- sterkere internasjonalt samarbeid (bl.a. Ramsarkonvensjonsarbeid)
- bedre samarbeid med andre samfunnsinteresser
- at skjøtelsesplaner i større grad foreligger før vedtak om vern fattes.

Våtmarker og arealplanlegging

1. Fredning av våtmarker

Gjennom de fylkesvise verneplaner for våtmark (et landsomfattende program) og enkelte separatsaker blir et antall av

de *aller viktigste* norske våtmarker foreslått fredet med hjemmel i lov om naturvern. I Sør-Trøndelag er planen gjennomført og 20 områder fredet i 1983. Disse utgjør tilsammen ca. 85 km² (derav ca. 50 km² saltvann). Samlet utgjør fredede våtmarker 0,17% av fylkets landareal. Siden vil en egen myrplan komme i tillegg. Vern av våtmarker på denne måte — ved fredning — vil totalt sett bare omfatte en liten del av det totale våtmarksareal (jfr. fig. 2), og det vil derfor være all grunn til å minne om behovet for å ta tilbørlig hensyn til våtmarksverdiene i samband med areal/ressursdisponering ellers.

2. Hensyn til våtmarksverdier ved oversiktsplanlegging.

Gjennom den oversiktlige planlegging etter bygningsloven foregår svært mye av areal/ressursdisponeringen. Det er derfor viktig at hensyn til våtmarksverdier blir innarbeidet i dette arbeidet — ifølge St.meld. 68 (1980—81) om vern av norsk natur påligger det alle som bedriver areal/ressursdisponering å ta tilbørlig hensyn til naturvernverdier. Det er et ansvar for det offentlige naturvern å bidra til informasjon om disse interessene. Uten et velutviklet samarbeid med andre samfunnsinteresser vil ikke vesentlige resultater kunne forventes. En ny planlov vil trolig gi bedre muligheter for å ta mer aktivt deltagelse i naturvernet.

3. Hensyn til våtmarksverdier ved sektorplanlegging.

Ved sektorplanlegging (samferdsel, landbruk, energi, forsvar etc.), likesom ved den oversiktlige planlegging, vil stundom viktige våtmarksverdier bli involvert. I de senere årene har det

blitt etablert både formelle og uformelle samarbeidsforhold mellom miljøvernet og andre interesser, dette har også for våtmarksverdiene i konkrete saker hatt positiv effekt. En del saker er ordnet ved kompromisser, i noen enten/eller-saker har naturvernet «vunnet» — i andre «tapt». Forøvrig vil det offentlige naturvernarbeid, ikke minst når det gjelder forvaltning, være tjent med å høste erfaringer fra andre samfunnsinteresser. Det er klart at en del praktiske landbrukskunnskaper vil være nyttig ved utforming av skjøtselsplaner, og forøvrig går kulturvern og naturvern i mange saker hånd i hånd.

Hva kan den enkelte gjøre?

Er du eier, bruker, forvalter eller noen annen som fatter beslutninger om markaanvendelse, så kan du:

- verne
- beskytte
- la stå igjen
- vise hensyn
- samarbeid
- spørre om råd

Eier eller forvalter du ingen mark, kan du likevel:

- informere
- bevåke
- skape opinion
- vise hensyn

For å anskueliggjøre sammenhengen mellom naturvern (inklusive våtmarksvernet) og andre samfunnsinteresser er det i fig. 3 satt opp *noen* av de gråsoner som eksisterer. Figuren kan utvides med flere.

Figur 3. *Sammenhenger mellom naturvern/friluftsliv og en del andre samfunnsinteresser (Kan utvides).*

